

Hur får man de bästa lärarna till de tuffaste skolorna?

En rapport om lärarrekruteringen
till socialt utsatta skolor

Författare: Isak Skogstad

Innehåll

Förord	2
Introduktion	3
Bakgrund	5
Lärarbristens omfattning och karaktär	5
Andel behöriga lärare efter skolkategorier	6
Fördelningen av lärarkompetens	7
Lärarkvalitetens betydelse för elevprestationer	9
Summering	10
Hur vill aktörer i Sverige bryta den ojämna fördelningen av lärarkompetens?	11
Förslaget om fler förstelärare i utsatta områden	11
Jämlikhetspengar till skolor som har det särskilt svårt	12
Riktade insatser för skolor i glesbygden	12
Vad säger lärarfacken och arbetsgivarrepresentanterna?	13
Summering	14
Internationella exempel	15
Generella satsningar på resurser för utsatta skolor	15
Hur Australien lockar lärare till geografiskt avlägsna skolor	16
Lärrrekrytering till socialt utsatta skolor	17
Summering	19
Avslutning	21
Vikten av skolledarskap	22
Policyrekommendationer för att bryta den ojämna fördelningen av lärarkompetens	23
Referenser	26

Förord

Skolans viktigaste resurs är lärarna. Det är bara genom att eleverna får möta välutbildade, kunniga och engagerade lärare, som trivs och får möjligheter att utvecklas i yrket, som resultaten i skolorna kan lyftas.

I dagsläget råder en stor brist på utbildade lärare, en brist som enligt en rad olika beräkningar lär förvärras under de kommande åren. Dessutom är kompetensen på skolorna snedfördelad. Eleverna med störst behov får sällan de allra mest kvalificerade och erfarna lärarna – i praktiken är det snarare tvärtom.

Vi har bitt läraren och skoldebattören Isak Skogstad att belysa hur lärarresurserna används i Sverige och jämförbara länder och visa på goda exempel och möjliga vägar framåt. Bedömningarna och slutsatserna är författarens egna, men genom denna rapport hoppas vi kunna bidra till en bred och öppen debatt om vilka åtgärder som behövs för att skapa incitament för en bättre fördelning av kompetenser och, i slutändan, bättre resultat i skolan.

Stockholm september 2019

Karin Rebas
Svenskt Näringsliv

Introduktion

Att Sverige har en stor brist på utbildade lärare är det i dagsläget få som betvivlar. Värre lär det bli framgent. Inom utbildningsområdet pedagogik och lärarutbildning beräknar SCB att antalet personer med pedagogisk examen inte kommer att räcka till för att täcka den framtida efterfrågan. Andelen arbetsgivare som uppger brist är allra störst inom grundskolan, men det kommer även att saknas ämneslärare för gymnasieskolan.¹

Även om lärarbristen är ett problem för hela Sverige så finns det tecken som tyder på att vissa områden och vissa typer av skolor är mer drabbade än andra. Granskningar har exempelvis visat att andelen behöriga och legitimerade lärare är lägre på skolor med ett mindre privilegierat elevunderlag. Annan forskning har funnit att lärarkompetensen är lägre på skolor där en större andel av eleverna är i behov av särskilt stöd.

Snedfördelningen av lärarresurser är märkbar i många jämförbara länder. Enligt data från OECD finns det en drastisk skillnad i lärarbrist mellan skolor med ett socioekonomiskt starkt respektive svagt elevunderlag. I 29 av 34 länder totalt är lärarbristen på mer utsatta skolor värre än på skolor med ett mer socioekonomiskt gynnat elevunderlag. Det är alltså bara fyra länder där skillnaden är positiv, vilket betyder att skolor med ett socioekonomiskt svagt elevunderlag rapporterar en lägre lärarbrist i jämförelse med skolor med ett socioekonomiskt starkt elevunderlag. Det land som lyckas bäst med detta är Sydkorea, och i den här rapporten redogörs för hur detta land arbetar med frågan om lärarfördelningen inom skolsystemet.²

Även om den svenska lärarkåren i ett internationellt perspektiv uppvisar en hög kunskapsnivå finns det med andra ord tydliga tecken på att lärarnas kompetens systematiskt fördelas kontraproduktivt på så sätt att mer kompetenta lärare söker sig till skolor med ett privilegierat elevunderlag. Detta riskerar att inverka negativt på den svenska skolans kompensatoriska uppdrag och kan i förlängningen leda till ett ökat kunskapsgap mellan privilegierade och icke-privilegierade samhällsgrupper.

Utifrån såväl ett samhälls- som ett individperspektiv är det således av största vikt att adressera problemen med den systematiska snedfördelningen av lärarkompetens. För samhället riskerar ökade klyftor i form av kunskapsgap att leda till både hämmad demokrati och försämrad konkurrenskraft. För den enskilda individen kan de negativa följderna av ett icke-kompensatoriskt skolsystem bli desto tydligare, då en ofta oreflekterad social reproduktion etableras.

Det tycks råda konsensus i den politiska debatten om vikten av att stärka de mest utsatta skolorna. Exakt hur det ska ske är föremål för politisk debatt. Förenklat kan man säga att partier på vänsterkanten tenderar att efterfråga bredare budgetsatsningar som inte är direkt kopplade till specifika insatser för utsatta skolor. På så sätt skiljer de sig från riktade insatser med ett smalt syfte, som exempelvis införandet av lärarassistenter. Det kan exemplifieras av Miljöpartiets förslag om att tillföra ett statligt

¹ Statistiska centralbyrån. (2017). *Trender och prognoser 2017*.

² OECD. (2019). *OECD Economic Surveys – Sweden overview*. Paris: OECD Publishing, s. 48

tillskott på 3,5 miljarder kronor under 2019 för skolor i syfte att utjämna skillnader. Partier på högerkanten efterfrågar i stället satsningar på fler karriärtjänster för lärare på skolor i utsatta områden, vilket bland annat fördes in i överenskommelsen mellan regeringspartierna, Centerpartiet och Liberalerna.³

Samtidigt finns det mycket som tyder på att situationen är såpass allvarlig att varken ökade statsbidrag eller fler karriärtjänster kommer att göra en tillräcklig skillnad, inte ens om åtgärderna slås samman och genomförs samtidigt. Snedfördelningen är visserligen långt ifrån unik för Sverige, men det i en kombination med en redan extrem lärarbrist, ett kraftigt decentraliserat skolsystem, höga ohälsotal bland lärare, påfallande låg attraktivitet för läraryrket och en kvalitetsmässigt ifrågasatt lärarutbildning gör att behovet av nytänkande inom området inte går att betrakta som något annat än akut.

I den här rapporten kartläggs situationen för lärarbristen och snedfördelningen av lärarkompetens i Sverige. En avgränsning har gjorts till grundskolan. Även om det finns flera inhemska aspekter som självfallet måste åtgärdas för att säkra kompetensförsörjningen av lärare, som exempelvis i form av förbättrad arbetsmiljö för lärare, så ligger fokus i den här rapporten framför allt på en internationell utblick i syfte att finna exempel på hur andra länder har agerat för att bryta den pedagogiska segregationen.

Isak Skogstad
September 2019

³ Socialdemokraterna. (2018). Utkast till sakpolitik överenskommelse mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet de gröna.

Bakgrund

Läraryrskrisens omfattning och karaktär

Universitetskanslerämbetet (UKÄ) och Skolverket har av regeringen fått i uppdrag att ta fram prognoser över läraryrskrisen. Det finns flera syften med dessa prognoser, varav ett är att skapa ett underlag som kan användas av lärosäten för att dimensionera platserna på de olika lärarutbildningarna efter arbetsmarknadens behov.

I den senaste prognosen, *Läraryrskris 2017*, kartläggs lärarsituationen mellan 2016 och 2031. Beräkningarna omfattar allt ifrån förskollärare till ämneslärare för gymnasieskolan.⁴ Det totala behovet inom samtliga skolverksamheter beräknas öka med drygt 40 000 heltidstjänster fram till år 2031. Det är en ökning med cirka 10 000 heltidstjänster jämfört med 2015 års läraryrskris, vilket huvudsakligen förklaras av att en ny befolkningsprognos visade en starkare tillväxt av barn i skolåldrarna.⁵ Det får i sin tur huvudsakligen effekten att behovet av lärare inom grund- och gymnasieskolan ökar.

Behovet av lärare beräknas utifrån skillnaden mellan lärarbehov och så kallad framskrivna lärartillgång. Det senare omfattar alla lärare som var behöriga och hade en pedagogisk högskoleexamen eller en tillsvidareanställning. Dessa lärare antas fortsätta arbeta som lärare i prognosen. Värt att nämna är att som behörig anses de lärare som har en lärarlegitimation med behörighet för rätt skolform, men inte nödvändigtvis för rätt ämne och nivå. Det betyder konkret att en lärare som är utbildad ämneslärare i historia för undervisning på gymnasial nivå kategoriseras som behörig även om hen undervisar i engelska på grundskolenivå. Med denna definition finns det således en anledning att förhålla sig kritisk till statistiken över behöriga lärare.

Fördelningen av lärarbehovet skiljer sig stort mellan olika skolformer. Störst är exempelvis rekryteringsbehovet till förskolan. Denna rapport avgränsar sig till grundskolan. Under prognosperioden, 2016 till 2031, beräknas behovet av grundskollärare öka med drygt 22 procent, från drygt 75 000 till 92 000. Skolverket fann att behovet ökar kontinuerligt under hela prognosperioden, även om behovet är starkast under de första fem åren.⁶ Speciallärare och specialpedagoger ingår inte i beräkningarna av det totala lärarbehovet i grundskolan.

Rekryteringsbehovet av samtliga kategorier av lärare beräknas kraftigt överstiga den framtida examinationen av nya lärare till 2031. Trots att lärarutbildningen är Sveriges största utbildning sett till antalet studenter beräknas skillnaden mellan antalet examinerade lärare och behovet ge upphov till en bristsituation på cirka 80 000 lärare år 2031, allt annat lika. Värst drabbad är kategorin ämneslärare med inriktning mot grundskolans årskurs 7–9, där den beräknade examinationen av lärare kraftigt understiger behovet. Detta kan sättas i kontrast mot behovet av ämneslärare med inriktning mot gymnasieskolan, där det kommer att examineras något fler än behovet.

⁴ Beräkningarna omfattar förskola, fritidshem, förskoleklass, grundskola, grundsärskola, gymnasieskola, gymnasiesärskola, kommunal vuxenutbildning på grundläggande respektive gymnasial nivå, kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare och särskilda utbildning för vuxna.

⁵ SCB (2017) Sveriges framtida befolkning 2017–2060. Statistiska meddelanden BE 18 SM 1701.

⁶ Skolverket. (2017). *Läraryrskris 2017*. Stockholm: Skolverket. s. 39

Andel behöriga lärare efter skolkategorier

Skolverkets lärarprognos berör enbart lärarbehovet totalt sett fördelat över olika lärarkategorier, inte fördelningen av de redan befintliga lärarna mellan landets skolenheter. Lärarbristen drabbar självfallet hela landet, men den är samtidigt ojämnt fördelad mellan olika typer av skolor. Data över behörighetsstatistik visar tydligt att lärarbristen värst drabbar skolor i glesbygden och skolor i socialt utsatta områden.

Vad gäller lärarbristen på landsbygden har en kartläggning visat att det finns stora skillnader mellan stad och landsbygd; se tabell 1 nedan. I landsbygdskommunerna är i snitt endast 63 procent av lärarna behöriga i minst ett ämne och har lärarlegitimation. I större städer är andelen i snitt 73 procent.⁷

Tabell 1. Andel med lärarlegitimation: Andelen av de heltidstjänster som utgörs av personer som har lärarlegitimation med behörighet i minst ett ämne.

Rikssnitt	71,4 %	Källa: Skolverket (2017)
Landsbygdskommun	63,2 %	
Långpendlingskommun nära större stad	68,8 %	
Pendlingskommun nära storstad	71,2 %	
Mindre stad/tätort	74,1 %	
Större stad	73,4 %	

Det är svårt för mindre kommuner att uppfylla kraven på att alla lärare i grundskolans 17 olika ämnen ska vara behöriga. Kravet på att kommunerna ska tillhandahålla behöriga lärare är dessutom bara ett av många krav de måste uppfylla. Alla kommuner måste även ha exempelvis allt ifrån skuldsaneringsrådgivare till hälsoskyddsinspektörer. Enligt SKL (Sveriges Kommuner och Landsting) krävs det att en kommun har 90 000–100 000 invånare för att kunna leva upp till de krav som lagar och förordningar ställer. Det klarar bara 19 av landets kommuner.⁸

En annan kartläggning, som genomfördes av tidningen Dagens Samhälle under 2018, granskade lärarbehörigheten på drygt 1 500 grundskolor med högstadium. Det framkom att andelen lärare som är legitimerade och behöriga i minst ett av de ämnen de undervisar i har sjunkit på drygt hälften av landets högstadieskolor mellan läsåren 2014/15 och 2017/18. På de andra högstadieskolorna har andelen behöriga lärare samtidigt stigit, vilket betyder att skillnaderna har ökat.

Granskningen visade att skolorna med en lägre andel behöriga lärare också hade elever med en sämre socioekonomisk status. En låg andel av eleverna hade högutbildade föräldrar och många av eleverna hade utländsk bakgrund, medan det omvända var fallet på de skolor där andelen behöriga lärare stigit.⁹

Dagens Samhälle exemplifierar med grundskolor i Malmö. Generellt hade lärarbehörigheten sjunkit marginellt under mätperiodens tre år, från 70 till 67 procent. Fördelningen av behöriga lärare mellan olika skolenheter skiljde sig dock stort. På Värner Rydénskolan, som ligger i den socialt utsatta stadsdelen Rosengård, hade andelen behöriga lärare sjunkit drastiskt från 69 till 48 procent. På Linnéskolan, som ligger i den välbärgade stadsdelen Limhamn, hade andelen behöriga lärare tvärtom ökat stadigt – från 67 till 83 procent.¹⁰

⁷ Ohlin, J., Elliot, K. och Bengtsson, H. Få behöriga lärare på landsbygden. *SVT Nyheter*. 2018-03-12

⁸ Lindgren, Karin. Skolor i glesbygd klarar inte kraven. *Lärarnas tidning*. 2011-09-21

⁹ Granestånd, Cecilia och Halth, Gustav. Utsatta skolor får nobben. *Dagens Samhälle*. 2018-11-01

¹⁰ Granestånd, Cecilia och Halth, Gustav. Utsatta skolor får nobben. *Dagens Samhälle*. 2018-11-01

I en forskningsrapport från SNS framkommer liknande resultat: En högre andel elever med invandrarbakgrund är associerat med högre andel obehöriga lärare. SNS undersökte även lärarkvalitet mätt utifrån lärarnas gymnasiebetyg, och fann att ju högre inkomster elevernas familjer hade, desto större var sannolikheten att elevernas lärare hade högre gymnasiebetyg. Med samma mått fann de att en högre andel utrikes födda elever var associerat med lägre lärarkvalitet.¹¹

Skolverket, som ansvarar för den nationella statistiken kring lärarkåren, skriver i sitt pm över pedagogisk personal i skolan och vuxenutbildning läsåret 2018/19 att andelen lärare i grundskolan med behörighet i minst ett undervisningsämne har minskat sedan föregående år. Den negativa utvecklingen gäller samtliga ämnen utom svenska som andraspråk och teknik, i vilka andelen lärare med behörighet är ungefär på samma nivå som föregående läsår.¹² Inom grundskolan är andelen behöriga lärare cirka 8 procentenheter högre i kommunala skolor jämfört med fristående skolor.¹³

Fördelningen av lärarkompetens

I en forskningsartikel undersökte Åse Hansson och Jan-Eric Gustafsson, båda verksamma vid Institutionen för pedagogik och specialpedagogik på Göteborgs universitet, hur förändringar av lärarkompetensen i den svenska grundskolan har sett ut sedan mitten av 1990-talet. Genom att analysera lärarregistret, i vilket uppgifter om bland annat lärarens bakgrund, utbildning, befattning och huvudman dokumenteras, fann de följande:

- Lärartätheten ökade under perioden. Störst ökning av lärartäthet har skett i skolor där elevsammansättningen karaktäriseras av en hög andel elever berättigade till modersmålsundervisning.
- Lärarkompetensen försvagades markant under perioden. På de skolor med en hög andel elever berättigade till modersmålsundervisning (där också lärartätheten ökat som mest) har lärarna den lägsta kompetensen.
- Allra lägst lärarkompetens återfinns i fristående skolor. Det är också i dessa skolenheter lärarnas kompetens skiljer sig som mest mellan skolor som har en låg respektive hög andel elever med utländsk bakgrund.
- Lärare med kort yrkeserfarenhet och annat modersmål än svenska återfinns oftare i skolor med en hög andel elever berättigade till modersmålsundervisning.
- Sedan mitten av 1990-talet har den största tillbakagången vad beträffar lärarkompetens skett i kommunala skolor.¹⁴

Enligt OECD (2019) är Sydkorea det land som i högst utsträckning lyckas med lärarförsörjningen till skolor med ett socioekonomiskt svagt elevunderlag. Sverige hamnar i botten bland länder som USA och Turkiet.¹⁵ Se diagram 2.

Ända sedan 1990-talet har det pågått en debatt om likvärdigheten i det svenska skolsystemet. En analys som Skolverket lät ta fram visade att endast en del av de ökade resultatskillnaderna mellan skolor som visat sig i de internationella mätningarna över tid kan förklaras av att skolorna har blivit mer segregerade med avseende på

¹¹ Böhlmark, A., & Holmlund, H. (2011). 20 år med förändringar i skolan: Vad har hänt med likvärdigheten?. SNS förlag, s. 45

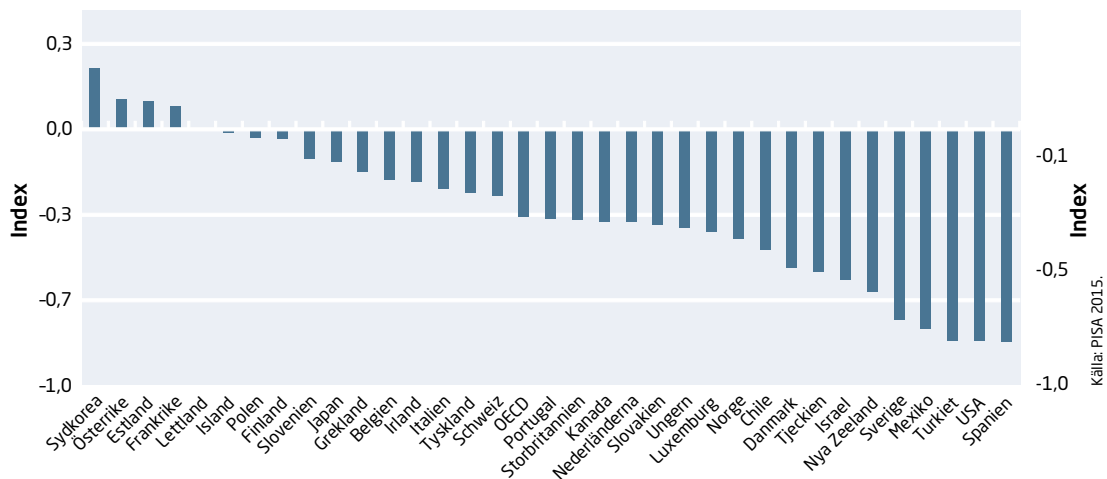
¹² Skolverket. (2019). Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2018/2019. Stockholm: Skolverket, s. 2

¹³ Ibid, s. 10

¹⁴ Hansson, Å., & Gustafsson, J. E. (2016). Pedagogisk segregation: Lärarkompetens i den svenska grundskolan ur ett likvärdighetsperspektiv. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 21(1–2), 56–78.

¹⁵ OECD. (2019). *OECD Economic Surveys – Sweden overview*. Paris: OECD Publishing, s. 48

Diagram 2. Lärarbrist i skolor med socioekonomiskt svagt elevunderlag, jämförelse mellan olika länder

elevsammansättningen. Som exempel kan nämnas att skolsegregationen utifrån andelen elever med högt utbildade föräldrar bara ökade marginellt under 2000-talet, medan skolsegregationen vad gäller andelen elever med utländsk bakgrund ökade något mer.¹⁶

Hur skolsystemet är uppbyggt och hur styrkedjan fungerar är självfallet viktigt för att skapa en likvärdig och kompensatorisk skola. Minst lika viktigt är att samtidigt inte bortse från det som händer i klassrummet. Ekonomen Eric Hanushek, en av världens ledande utbildningsforskare, har i sin forskning studerat vilken effekt effektiva lärare kan ha för att minska kunskapsgapet mellan privilegierade och icke-privilegierade elever.

I en studie undersökte han och hans forskarteam hur kunskapsgapet mellan icke-privilegierade och privilegierade elever har utvecklats under andra halvan av 1900-talet fram till i dag i USA. Studien är relevant att beakta då både problem, orsaker och lösningsförslag går att sätta in i en svensk kontext. De konstaterar att de två tidigare studierna av adekvat vetenskaplig kvalitet som finns tillgängliga och som undersöker kunskapsgapets utveckling över tid har visat motstridiga resultat: Den första (Hedges, L. och Nowell, A. 1998) visar att familjebakgrundens betydelse för elevernas resultat tycks minska något mellan 1965 och 1992, medan den andra studien (Reardon, S. 2011), visar att den har ökat dramatiskt mellan 1940-talet och 2000-talet.

Hanushek och hans kollegor menar att förklaringen till de motstridiga resultaten går att finna i metodologiska begränsningar. I ett försök att replikera forskningen fann de att det mycket riktigt existerar ett påtagligt kunskapsgap. Men de kunde inte leda i bevis att detta gap hade ökat med så mycket som Reardon fann, vilket var en ökning med 75 procent under de senaste femtio åren. Hanushek et al. konstaterar att oavsett huruvida det *de facto* har skett en ökning eller ej så står det klart att gapet existerar och att det som hitintills gjorts för att minska det inte har lyckats.

Ett område som Hanushek et al. pekar ut som prioriterat för att minska kunskaps-gapet är att stärka lärarkvaliteten. De menar att kvaliteten på lärarkåren är ”en centralt viktig faktor som påverkar elevernas kunskapsresultat” och att det är oroväckande att den har sjunkit (något som manifesteras genom exempelvis försämrade resultat på kunskapstest för lärare) under de senaste årtiondena. De menar att försämringen

¹⁶ Skolverket (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid*. Rapport 374. Stockholm: Skolverket. s. 7

sannolikt har en disproportionerlig effekt på så sätt att icke-privilegerade elever drabbas värst, då regleringar och kollektivavtal bidragit till att mer erfarna lärare har fått en starkare ställning på arbetsmarknaden, vilket har fått konsekvensen att de söker sig till mer privilegerade skolor. Sammanfattningsvis har de visat att icke-privilegerade elever i en högre utsträckning undervisas av mindre effektiva lärare med liten erfarenhet.¹⁷ Snedfördelningen av lärarkompetens är således även påtaglig i USA.

Lärarkvalitetens betydelse för elevprestationer

I rapporten *Lärartäthet, lärarkvalitet och arbetsmarknaden för lärare* (Andersson, 2007) redogörs för resultaten av tre studier. En av dem undersöker hur förändrade resurser i skolan i form av lärartäthet samvarierar med förändringar i elevernas studieresultat, och en annan undersöker huruvida lärarkvalitet i form av andelen obehöriga lärare påverkar elevernas studieresultat. Resultaten visade att det inte fanns några signifikanta effekter av lärartäthet på elevernas studieresultat. Däremot tycktes en ökad andel obehöriga lärare ha en negativ effekt.¹⁸ Andersson skriver:

För att lättare förstå storleken på den skattade effekten av andelen obehöriga lärare på elevers studieresultat kan den relateras till exempelvis skillnaden i studieresultat mellan pojkar och flickor. För att undersöka detta inleder vi med att jämföra skillnaden i meritvärdesfördelningen mellan en elev som går i skolan i en kommun med många obehöriga lärare och en elev som går i skolan i en kommun med få obehöriga lärare. Skillnaden i andelen behöriga lärare mellan dessa två typer av skolor är hela 20 procentenheter. Den förväntade skillnaden i meritvärdesfördelningen mellan två sådana studenter blir då ungefär 11 procentenheter. En skillnad i studieresultat som är lika stor som skillnaden i studieresultat mellan pojkar och flickor, d.v.s. en betydande skillnad.¹⁹

Andersson poängterar samtidigt att det finns väldigt lite forskning som visar att lärarnas behörighet är systematiskt relaterad till elevernas studieresultat. Hans resultat ger en indikation på att behörighet kan vara en viktig komponent, men det är ett område som behöver mer forskning. Det ska även sägas att lärarbehörighet är ett något trubbigt mått, då det exempelvis finns stora skillnader vad gäller studiemeriter i form av gymnasiebetyg, resultat på högskoleprovet eller mönstringsdata bland lärarstudenter. Förändringen över tid i lärarstudenternas studiemeriter har även varit markant. Ingen annan grupp av högskolestudenter har sett en lika brant nedgång i studiemeriter som lärarstudenterna sedan 1990-talet. Som exempel kan nämnas att andelen studenter med låga gymnasiebetyg som valde att studera till gymnasielärare i samhällskunskap ökade från under 2 procent år 1990 till närmare 20 procent år 2009.²⁰

Det finns starkt stöd för att kvalitetsskillnader mellan lärare kan ha påtagliga effekter. I en studie som publicerades 2019 undersökte forskarna om de kunde finna systematisk evidens för att lärares kognitiva färdigheter har en betydelse för elevernas kunskapsresultat. Genom att undersöka skillnaderna i lärares kognitiva förmågor (läs- och matematikfärdigheter) i 31 olika OECD-länder fann de flera tydliga resultat. Först och främst fanns en stor variation i kognitiva färdigheter mellan lärarkåren i olika länder. För det andra hade dessa variationer en påfallande stor betydelse för elevernas skolframgång. En ökning med en standardavvikelse i lärarnas kognitiva färdigheter associerades med en ökning mellan 10 och 15 procent av en standardavvikelse i elevernas kunskapsresultat. Forskarna konstaterade:

¹⁷ Hanushek, E. et al. (2019) The Achievement Gap Fails to Close. *Education Next*.

¹⁸ Andersson, C. (2007). *Lärartäthet, lärarkvalitet och arbetsmarknaden för lärare*. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU). s. 1

¹⁹ Andersson, C. (2007). *Lärartäthet, lärarkvalitet och arbetsmarknaden för lärare*. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU). s. 20

²⁰ Emil Bertilsson, *Skollärare: Rekrytering till utbildning och yrke 1977–2009* (Acta Universitatis Upsaliensis 2014).

”Detta betyder att så mycket som en fjärdedel av gapet mellan elevernas genomsnittliga kunskapsresultat mellan länderna i vår studie hade försvunnit om varje land höjde lärarnas kognitiva färdigheter till samma nivå som lärarkåren har i det högst rankade landet, Finland.”²¹

Effekten av lärarkvalitet kan även betraktas utifrån ett nationalekonomiskt perspektiv. Forskare inom detta fält har exempelvis visat att en lärare som är något bättre än snittet (60:e percentilen) genererar en framtida inkomstökning för sina elever i genomsnitt med cirka 50 000 kronor. I ett livslöneperspektiv kan det visserligen låta som en låg siffra, men beakta att en lärare undervisar ett stort antal elever. I en liten klass med bara 20 elever kommer denna lärare att öka elevernas framtida inkomster med totalt över 1 miljon kronor – varje år.²² Notera att detta exempel handlar om en lärare som bara är något bättre än den genomsnittliga läraren. En ännu mer effektiv lärare, 84:e percentilen, genererar en framtida inkomstökning för sin klass på över 4 miljoner kronor årligen.

På samma sätt som effektiva lärare har en stor påverkan på elevernas framtida inkomster har mindre effektiva lärare en negativ påverkan. En dålig lärare, som hamnar på 16:e percentilen vad effektivitet beträffar, kommer att ge upphov till en framtida inkomstminskning på cirka 4 miljoner kronor per klass och år i jämförelse med en genomsnittlig lärare.²³ Det är viktigt att notera att dessa beräkningar är gjorda på amerikanska lärare och elever – men det kan möjligtvis ge en indikation på lärarens betydelse för andra mått än kunskapsresultat.

Summering

Det råder en lärarbrist i Sverige som inte kan beskrivas som något annat än extrem. Samtidigt tyder nationella data på att lärarbristen skiljer sig åt mellan olika typer av skolenheter. Genomgående har skolor med ett mindre privilegierat elevunderlag, exempelvis i form av en hög andel elever med utländsk bakgrund, en högre andel obehöriga lärare.

Även om lärarbehörighet är ett något trubbigt mått på lärarkompetens finns det forskning som indikerar att obehöriga lärare har en negativ påverkan på elevernas studieresultat. Samtidigt visar andra studier, som beaktar andra lärarkvalitetsvariabler som exempelvis lärarnas gymnasiebetyg, en liknande tendens: lärare söker sig till skolor med ett likasinnat elevunderlag. Detta är ett problem som många länder brottas med och är således ej unikt för Sverige.

Utifrån ett likvärdighetsperspektiv, i vilket skolans kompensatoriska effekt är ett viktigt mått, finns det således anledning att se med stor oro på den ökande skillnaden i fördelningen av lärarkompetens i Sverige.

Med ovanstående i beaktande finns det därför ett påfallande stort behov av att finna eventuella lösningar på hur den snedfördelning som sker i det svenska skolsystemet kan bromsas. Om inte en drastisk förändring åt en positiv utveckling sker inom en snar framtid, riskerar potentialen i generationer av elever att gå till spillo. Det kan knappast anses vara försvarbart varken utifrån moraliska, ekonomiska eller demokratiska aspekter.

²¹ Hanushek, Eric A., Piopiunik, Marc och Wiederhold, Simon. (2019) Do Smarter Teachers Make Smarter Students? *Education next*, 19(2)

²² Hanushek, E. A. (2011). Valuing teachers: how much is a good teachers worth?. *Education next*, 11(3), 40–46.

²³ Hanushek, E. A. (2011). Valuing teachers: how much is a good teachers worth? *Education next*, 11(3), 40–46.

Hur vill aktörer i Sverige bryta den ojämna fördelningen av lärarkompetens?

Det är tydligt att frågan om skolans likvärdighet engagerar. Det är förståeligt av flera skäl; det torde rimligtvis vara svårt att finna någon som inte ser orättvisan med att alla elever inte når sin högsta potential i det gemensamma skolsystemet. Detta har naturligtvis även varit ett huvudbry för politikerna. I den överenskommelse som slöts mellan regeringspartierna, Centerpartiet och Liberalerna – som kom att få namnet januariavtalet – finns det en hel punkt om skolans likvärdighet. Mer specifikt om kompetensförsörjningen av lärare till utsatta skolor står det: ”Fler karriärtjänster inrättas i utanförskapsområden”.²⁴

Förslaget om fler förstelärare i utsatta områden

Att kompetensförsörjningen av skickliga lärare till skolor i utsatta områden kan lösas genom att inrätta fler så kallade förstelärare, vilket är en karriärtjänst för lärare som innebär ett lönepåslag på i genomsnitt 5 000 kronor i månaden, har varit ett bestående inslag i framför allt de borgerliga partiernas skolpolitik under de senaste åren. Redan 2014 presenterade den dåvarande regeringen Reinfeldt, med utbildningsminister Jan Björklund i spetsen, ett program som syftade till att ge 175 extra förstelärartjänster till 15 olika utsatta bostadsområden. Satsningen skulle innebära att dessa skolor skulle kunna ha 8 förstelärare per skola. Detta motiverades med att många av dessa skolor hade en stor andel nyanlända elever, och att de i sin tur skulle få ”bättre möjligheter genom att de får de bästa lärarna”.²⁵

Satsningen kom till efter att OECD:s chef för utbildningsfrågor, Andreas Schleicher, påpekat att de länder som lyckats bäst är bra på att locka de bästa lärarna till de tuffaste skolorna – men att det i Sverige händer det motsatta, alltså att exempelvis mindre erfarna lärare i en högre utsträckning tycks arbeta på skolor med ett tuffare elevunderlag.²⁶

Det verkar i dag råda närmast konsensus kring vikten av fler karriärtjänster för lärare på skolor i utsatta områden. Utöver skrivelsen i januariavtalet avsattes 26 miljoner kronor i Moderaternas och Kristdemokraternas budget för att höja lönerna för förstelärare som jobbar i skolor i utsatta områden. Satsningen är visserligen något annorlunda utformad; i stället för *fler* förstelärare ville M och KD ha *bättre betalda* förstelärare. Deras satsning skulle innebära ett lönelöft för de nämnda lärarna på 10 000 kronor i månaden.²⁷

²⁴ Socialdemokraterna. (2018). Utkast till sakpolitik överenskommelse mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet de gröna.

²⁵ Holmström, Lotta. Extra förstelärare i utsatta områden. *Lärarnas tidning*. 2014-05-19

²⁶ Larsson, Åsa. Fler förstelärare till utsatta områden. *Skolvärlden*. 2014-05-20

²⁷ Axén Olin, Kristina. Höj lönerna för lärare i utsatta områden! *Dagens Samhälle*. 2019-03-06

Jämlikhetspengar till skolor som har det särskilt svårt

Under Gustav Fridolins tid som utbildningsminister i regeringen Löfven I initierades en satsning i budgeten på en så kallad *jämlikhetspeng*. De röstades igenom med stöd från Vänsterpartiet. Satsningen syftade till att ge ekonomiska tillskott till de grundskolor i landet som har sämst resultat i form av lägst andel behöriga elever till ett nationellt program i gymnasiet. Satsningen uppgick till 0,5 miljard kronor 2017, 1,5 miljarder 2018 och 3,5 miljarder 2019. Den har inte som specifikt syfte att bryta den ojämna fördelningen av lärarkompetens, men den dåvarande utbildningsministern Fridolin påpekade att pengarna kunde användas till satsningar på exempelvis tvålärarskap eller fler speciallärare.²⁸

För att få bukt med segregationen gick Fridolin även fram med ett förslag om att ta fram en ny lagstiftning som syftade till att alla huvudmän för friskolor och kommunala skolor ska verka för att skolorna får en ”allsidig social sammansättning”. Detta skulle främst göra så att man vid planering av nya skolor skapar förutsättningar som ökar sannolikheten att elevgrupperna blandas.²⁹ Detta kan således tolkas som om att en bärande idé under Fridolins styre av utbildningsdepartementet var att angripa skolsegregationen genom att förändra mekanismerna som gav upphov till en ökad elevsortering utefter exempelvis elevernas socioekonomiska bakgrund. Detta i stället för att fokusera på att fördela lärarkompetensen annorlunda.

Det har samtidigt uppmärksammats att jämlikhetspengen har delats ut till skolor som samtidigt har skurit ner på kostnaderna. Detta har skett mot regeringens vilja, men har möjliggjorts genom att Skolverket har använt en annan definition av nedskärningar än de flesta andra aktörer, exempelvis SKL, använder. Det har även avslöjats att kommuner använder statsbidraget för att täcka upp för egna nedskärningar.³⁰

Riktade insatser för skolor i glesbygden

Det finns flera exempel på lokala initiativ för att locka lärare till skolor i glesbygden. I Växjö kommun lät man under 2017 införa ett lönepåslag på 3 000 kronor i månaden för lärare som tog ett jobb på en av de sex landsbygdsskolorna som finns i kommunen. Enligt Anna Elmgren, personalchef på Växjö kommun, har de alltid haft svårt att rekrytera behöriga lärare till landsbygdsskolorna i kommunen, men det har på senare tid blivit allt svårare i takt med att lärarbristen har ökat.³¹

När de politiska partierna fick möjlighet att kommentera statistiken kring den låga andelen behöriga lärare på skolor i glesbygden lyfte Centerpartiet, Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna fram att lärare borde få avdrag på CSN-lånet. Liberalerna menade att ett förstatligande av skolan skulle möjliggöra att dessa skolor hade tillräckligt med pengar för att rekrytera lärare. Miljöpartiet lyfte fram att en potentiell lösning finns i att bygga ut möjligheten att gå lärarutbildningen på distans. Både Moderaterna, Kristdemokraterna och Centerpartiet har lyft fram att distansundervisning är ett möjligt alternativ. Socialdemokraterna lyfte främst fram behovet av att bygga ut platserna på lärarutbildningen.³²

²⁸ Wendle, Joel. Mer pengar till utsatta skolor. *Ekot*. 2017-04-13

²⁹ Svensson, Anna H. och Holm, Kerstin. Regeringen: Lagstifta för minskad segregation i skolan. *SVT Nyheter*. 2017-10-29

³⁰ Tankesmedjan Balans. Statsbidrag blir besparingar – några exempel från landets kommuner. *Tankesmedjan Balans*. 2019-02-28

³¹ Helte, Stefan. Tusenlappar lockar lärare till landsbygden. *Lärarnas tidning*. 2017-08-15

³² Ohlin, Jonas och Elliot, Katia. Så vill partierna locka fler lärare till landsbygden. *SVT Nyheter*. 2018-03-12

Vad säger lärarfacken och arbetsgivarrepresentanterna?

Läraryrbundet, som organiserar förskollärare, rektorer och lärare, har via sin ordförande gjort uttalanden om att det råder ”extremt stora skillnader mellan olika skolor och kommuner vad gäller lärarbehörighet”. Johanna Jaara Åstrand, förbundsordförande, har sagt att det finns ett starkt samband mellan elevernas socioekonomiska bakgrund och andelen behöriga lärare.³³

Läraryrbundet har inte tydligt tagit ställning för någon eller några förslag vad gäller åtgärder för att komma till bukt med den ojämna fördelningen av lärarkompetens. I stället hänvisar de till en lista med förslag som syftar till att minska lärarbristen nationellt. Den innehåller bland annat satsningar på karriärmöjligheter, kvalificerad kompetensutveckling och höjda löner generellt. De efterfrågar även att riksdag, regering och arbetsgivarorganisationer skapar samsyn och en skolpolitik som bygger på vetenskap och beprövad erfarenhet.³⁴

Lärarnas Riksförbund (LR), som enbart organiserar legitimerade lärare, har via sin ordförande Åsa Fahlén gått ut och krävt flera åtgärder för särskilt utsatta skolor. I en artikel, som handlade särskilt om utsatta skolor där myndigheterna har uppmärksammat stora disciplinproblem, efterfrågade hon en satsning på speciallärare, renodling av läraryrket genom satsningar på kompletterande personal, minskade klasstorlekar, ökat statligt stöd samt ett genomförande av skolkommissionens förslag om ökat statligt ansvar för skolans finansiering.³⁵

I en intervju konstaterar Fahlén att LR ser en hög andel obehöriga lärare på skolor i utsatta områden och att det skapar ett ”nästintill omöjligt uppdrag” för lärarna på dessa skolor. Fahlén efterlyser satsningar på lön och arbetsmiljö för att rekrytera lärare till skolor i utanförskapsområden, men även att lärarna får ett ”professionellt friutrymme”.³⁶

Per-Arne Andersson, direktör för utbildning och arbetsmarknad på SKL, som företräder de kommunala huvudmännen, kommenterade för Lärarnas Tidning en artikel som handlade om att fördelningen av lärarkompetens har blivit allt mer ojämn över hela landet: ”Det krävs en stor ansträngning för att bryta det här som verkar vara en trend. På vissa skolor räcker det inte med att höja lärarnas löner med uppemot 10 000 kronor. Man måste också skapa en intressant pedagogisk miljö för lärarna”.³⁷ SKL har dock aldrig förklarat vad det betyder.

På två skolor i Stockholms ytterstad har legitimerade lärare fått ett lönetillägg på 6 000 kronor i månaden. Det är ett pilotprojekt som pågick under cirka ett års tid med syftet att undersöka huruvida högre lön kan locka fler behöriga sökande till utlysta lärartjänster. En av de skolor som ingick i pilotprojektet var Hässelbygårds-skolan. Enligt skolans rektor, Martin de Ron, har det varit svårt att utröna huruvida det har gett någon effekt, men i en intervju lyfter han att de lyckades rekrytera två behöriga lärare i matematik och naturorienterade ämnen, vilket han menar annars är omvitnat svårt. Rektorn menar vidare att han själv inte tror att hög lön är det som avgör huruvida lärare söker sig till socialt utsatta skolor, utan att det snarare beror på arbetsmiljön samt om det finns en tydlig skolledning som man känner tillit till.³⁸

³³ Jaara Åstrand, Johanna. Ny varningssignal: Lärarbristen fortsätter öka. *Läraryrbundet*. 2019-03-12

³⁴ Läraryrbundet. Fem förslag för att hejda lärarbristen. *Läraryrbundet*. 2018-03-15

³⁵ Fahlén, Åsa. Lärare slår larm om kaos i förortsskolorna. *Aftonbladet*. 2017-11-04

³⁶ Skolvärlden. Skolexperten: ”Vårt skolsystem ökar segregationen”. *Skolvärlden*. 2018-11-08

³⁷ Lagerlöf, Ingvar. Lärare flyr skolor i utsatta områden. *Lärarnas Tidning*. 2015-12-09

³⁸ Granestånd, Cecilia och Halth, Gustav. Utsatta skolor får nobben. *Dagens Samhälle*. 2018-11-01

Summering

I princip samtliga partier och de båda fackförbunden samt den största huvudmannarepresentanten SKL har pekat på att den ojämna fördelningen av lärarkompetens utgör ett problem som kräver åtgärder för att hämmas. Partierna i oppositionen efterfrågar huvudsakligen fler karriärtjänster för lärare på skolor i utsatta områden. Regeringen efterfrågar monetära satsningar som skolorna själva kan förfoga över. Lärarfacken och regeringen efterfrågar mer av reformer som kommer till bukt med segregationen i skolan på andra håll. De har exempelvis efterfrågat ett reformerat skolvalssystem.

Marcus Strömberg, vd för Sveriges största friskolekoncern Academedia, gick tillsammans med LR:s ordförande Åsa Fahlén nyligen ut i en artikel och konstaterade att det fria skolvalet är här för att stanna, men att det behövs en skolvalsreform som tar ett steg i riktningen mot ett system där fler föräldrar och elever gör medvetna val.³⁹ Detta, i kombination med en central antagningsadministration som är gemensam för kommunala och fristående skolor, ska leda till en mer blandad elevsammansättning.⁴⁰

SKL, som representerar samtliga 290 kommuner, har uttalat kritik mot idén om att högre löner för lärare på skolor i utsatta områden kommer att lösa problemen. Per-Arne Andersson har ifrågasatt om ens en lönehöjning på 10 000 kronor i månaden kommer att göra nytta. I stället efterfrågar SKL ”intressanta pedagogiska miljöer” för lärarna. Det är oklart vad det innebär, men en välvillig tolkning är att skolor måste förbättra – och förändra – sättet de arbetar på för att kunna säkra kompetensförsörjningen.

Det är intressant att ingen aktör, förutom möjligtvis SKL, efterfrågar förändringar av hur skolor arbetar internt. Det aktualiseras inte minst av rektorn på Hässelbygårds-skolan. Utifrån sina erfarenheter av att arbeta som rektor på en skola i ett socialt utsatt område i tider av extrem lärarbrist påpekade han att han inte tror att lönen är avgörande, utan att det behövs förändringar i skolans interna arbete som skapar en förbättrad arbetsmiljö för lärarna och gör att de känner en stark tillit till sin skolledning. I det avslutande kapitlet återkommer jag till vikten av ett bra ledarskap för skolor.

³⁹ Värt att notera är att Strömberg och Fahlén i sin artikel lyfter problematiken med att erfarna och utbildade lärare tenderar att välja bort de skolor som har tuffast förutsättningar.

⁴⁰ Fahlén, Åsa och Strömberg, Marcus. Skolvalsreformen bör ses över. *Dagens Industri*. 2019-03-17

Internationella exempel

Som tidigare nämnts är den ojämna fördelningen av lärarkompetens långt ifrån unik för det svenska skolsystemet. Utifrån ett internationellt perspektiv kan man snarare hävda att det snarare är regel än undantag. I det här avsnittet kommer jag att diskutera just undantagen – vad gör de som uppenbarligen verkar fungera? Jag inleder även med att diskutera och presentera utvärderingar av andra internationella satsningar på skolor i utsatta områden som har misslyckats. Detta för att vi i högre utsträckning måste lära av varandra misstag, inte minst i skolans värld.

Generella satsningar på resurser för utsatta skolor

USA har länge haft ett skolsystem med stor variation vad gäller utbildningsresultat mellan olika skolor. Det finns även tecken på att segregationen i det amerikanska skolsystemet ökar igen, efter att ha minskat under flera decennier i andra halvan av 1900-talet. Som exempel på detta kan nämnas att andelen vita elever som går i offentliga skolor minskat kontinuerligt sedan 1970-talet, samtidigt som svarta och latinamerikanska elever i en allt högre utsträckning går i kraftigt segregerade minoritetsskolor.⁴¹ Att svarta elever i en allt mindre utsträckning exponeras för vita elever är en utveckling som återfinns över hela USA.⁴²

Under Barack Obamas administration togs ett initiativ till att komma till rätta med de 5 000 skolor som underpresterade mest. Obama initierade ett federalt program som innebar att dessa skolor fick dela på cirka 7 miljarder dollar. Deltagande skolor kunde ta emot upp till cirka 20 miljoner svenska kronor varje år under en period av tre år. Kravet för att ta del av pengarna var att de genomförde interna förändringar, exempelvis byta ut rektorn och minst hälften av lärarna, införa nya utvärderings-system av lärarna eller förlänga skoldagen.

Efter att satsningen hade implementerats publicerades en utvärdering på det amerikanska utbildningsdepartementets hemsida. I den framkommer det att varken resultat på kunskapsprov eller andel elever som tar examen eller påbörjar universitetsstudier skiljde sig mellan skolor som hade tagit del av resurstillskotten och de skolor som hade stått utanför programmet.⁴³

Även om det i utformning och omfattning samt kontextuellt skiljer sig från exempelvis den av Fridolin initierade *jämlikhetspengen* är det ett intressant exempel på hur en storskalig monetär satsning på de sämst presterande skolorna i USA visade sig misslyckas totalt. En tredjedel av skolorna försämrades till och med.⁴⁴ Obama lade grunden för satsningen redan 2009, och de första signalerna på att projektet hade misslyckats uppenbarade sig redan tidigt år 2015. Det gör att man kan fråga sig varför inte svenska politiker hade kännedom och insyn i detta projekt.

⁴¹ Center for Education and Civil Rights. (2017). Southern Schools – More Than a Half-Century After the Civil Rights Revolution. Los Angeles: University of California.

⁴² Chang, Alvin. The data proves that school segregation is getting worse. *Vox*. 2018-03-05

⁴³ Dragoset, L., Thomas, J., Herrmann, M., Deke, J., James-Burdumy, S., Graczewski, C., ... & Giffin, J. (2017). School Improvement Grants: Implementation and Effectiveness. NCEE 2017-4013. *National Center for Education Evaluation and Regional Assistance*.

⁴⁴ Caitlin, Emma. Here's why \$7 billion didn't help America's worst schools. *Politico*. 2015-03-11

Hur Australien lockar lärare till geografiskt avlägsna skolor

Även om de flesta skolsystem har problem med att sämre rustade lärare tenderar att arbeta på skolor med ett mindre privilegierat elevunderlag, så är det inte alla som har problem med att locka lärare till geografiskt avlägsna skolor. I den här rapporten ligger det huvudsakliga fokuset på socialt utsatta skolor, men med tanke på att Sverige är ett avlångt land med många avlägsna orter som lider av de problem som uppstår vid avfolkning – som exempelvis svårigheter att rekrytera legitimerade lärare till byskolor – kan det vara relevant att med detta i beaktande se hur ett annat land har hanterat liknande problem.

Om man listar alla världens länder efter befolkningsdensitet mätt i invånare per kvadratkilometer, så hamnar Sverige på plats 158 av 196 med sina 24,6 invånare per km². Australien hamnar i botten, på plats 194, med sina 2,94 invånare per km². Att Australien är ett glesbefolkat land med stora avstånd mellan städer och byar är således lätt att förstå med tanke på att landets befolkning, som består av drygt 24 miljoner medborgare, är bosatta på en yta som är drygt 17 gånger större än Sveriges.

Även om det finns flera större städer i Australien, framför allt längs med kusten, så finns det fortfarande ett omfattande antal mindre städer och byar inåt landet som måste erbjuda sina invånare skolgång med utbildade lärare. För att möjliggöra rekryteringen av lärare till dessa geografiskt avlägsna skolor har man i huvudsak försökt med ekonomiska incitament.

I New South Wales, Australiens mest folkrika delstat, har man startat ett program som gör att blivande lärare i matematik, naturvetenskap och teknik kan få ta emot ett stipendium på 10 000 australiska dollar (motsvarar cirka 65 000 kronor) under sitt sista år på lärarutbildningen om de förpliktar sig till att under två års tid undervisa på en geografiskt avlägsen skola.⁴⁵

En katolsk huvudmannorganisation för skolor i västra Australien, *Catholic Education Western Australia*, har startat rekryteringsprogrammet Kimberley Calling Program, som syftar till att locka lärare till att söka sig till geografiskt avlägsna skolor som drivs i den katolska kyrkans regi. Intervjuer hålls i en storstad, och bland förmanerna nämns huvudsakligen ekonomiska incitament. Programmet erbjuder lärare kompensation för flyttkostnader, en årlig ekonomisk bonus, extra långa ledigheter och betalda resor hem under jullovet.⁴⁶⁴⁷

Skolor i geografiskt avlägsna områden är även ett problem för Irland, där lärare erbjuds ett stipendium på 1,321 euro om de undervisar på en avlägsen ö. I Danmark kan lärare få kostnadsfria boenden i avlägsna områden, medan lärare i Sydkorea och Kina som arbetar på de avlägsna skolorna belönas i form av att de kan befordras till mer värlönlade positioner i framtiden.

⁴⁵ Sclafani, S. K. (2011). Recruiting, training and supporting a 21st Century teaching profession. *Chartwell Education Group*.

⁴⁶ Se <https://www.cewa.edu.au/wp-content/uploads/2018/08/Teaching-Staff-EBA.pdf> för mer information.

⁴⁷ Som ett konkret exempel kan nämnas att lärare som tar en anställning i staden Wyndham, vilket är en liten ort med enbart drygt 700 invånare som ligger i ett nära nog obefolkat busklandskap i nordvästra Australien, får cirka A\$ 628 i lönetillägg varje månad, vilket motsvarar drygt 4 000 kronor.

Lärarekrytering till socialt utsatta skolor

Många länder har börjat införa ekonomiska incitament för att locka lärare till skolor med ett mindre privilegierat elevunderlag, exempelvis med fler nyanlända elever eller med elever från familjer med en låg utbildningsbakgrund. Dessvärre har OECD tidigare funnit att ekonomiska incitament inte verkar vara tillräckligt för att säkra dessa skolors försörjning av lärare.⁴⁸

Som ett exempel kan nämnas hur man i Frankrike startade ett program som syftade till att rekrytera lärare till skolor med många utsatta elever i Paris förorter. De fick visserligen sökande lärare, men en majoritet av de lärare som sökte sig dit var oerfarna lärare. Ett annat initiativ, som verkar ha haft en bättre effekt, var ett program som startades i syfte att förbereda och utbilda nya lärare för att undervisa elever med invandrarbakgrund och elever som kom från mer utsatta hemförhållanden.⁴⁹

Framgångsexemplet Sydkorea

Sydkorea sticker ut vad gäller fördelningen av lärare till skolor med ett mer utsatt elevunderlag. Av de högst presterande skolornationerna i världen är det i princip enbart i Sydkorea som elever med en låg socioekonomisk status har en *större* chans än elever med en hög socioekonomisk status att undervisas av en mer kompetent matematiklärare.⁵⁰

Detta kan huvudsakligen förklaras av två faktorer: lärarrotation och incitament. Det förstnämnda, rotationen, går ut på att lärare i Sydkorea anställs av en stad eller en provins, som sedan placerar läraren där hen behövs. Därefter sker en rotation vart femte år, då läraren måste byta till en annan skola i samma stad eller provins. Genom det är fördelningen av lärarresurser likvärdig inom varje stad eller provins.⁵¹

Det kan låta besvärligt för lärare att behöva byta skola vart femte år, men skolor i Sydkorea är relativt standardiserade och likartade i jämförelse med exempelvis svenska skolor. Det gäller allt ifrån hur samarbetet mellan lärarna är organiserat till att lärarna undervisar tre till fyra 45-minuters lektioner per dag.

Utöver rotationsprincipen har man även tagit fram andra incitament för lärare att söka sig till skolor med ett mer utsatt elevunderlag, men även till skolor i geografiskt avlägsna områden och i socioekonomiskt svaga förorter. Lärare som söker sig hit erbjuds en förhöjd lön, mindre klasser, mindre undervisningstid och en möjlighet att fritt välja vilken skola de ska undervisa på när de går vidare. Lärarna får även en ökad möjlighet att i framtiden befordras till de eftertraktade och högt respekterade administrativa rollerna inom skolsystemet. Det är roller som anses vara det sista och högsta steget i karriären för skickliga lärare, och forskare menar att det är en kraftigt bidragande faktor till att mer välmeriterade lärare söker sig till de tuffaste skolorna.⁵²

⁴⁸ OECD. (2005). *Teachers matter: Attracting, developing and retaining effective teachers*. Paris: OECD Publishing. s. 89

⁴⁹ Sclafani, S., & Tucker, M. S. (2006). *Teacher and principal compensation: An international review*. Center for American Progress.

⁵⁰ Lärarkompetens i det här fallet avser faktorer som exempelvis behörighet, nivå på högskoleexamina och undervisningserfarenhet.

⁵¹ Kang, N. H., & Hong, M. (2008). Achieving excellence in teacher workforce and equity in learning opportunities in South Korea. *Educational Researcher*, 37(4), 200–207

⁵² Kang, N. H., & Hong, M. (2008). Achieving excellence in teacher workforce and equity in learning opportunities in South Korea. *Educational Researcher*, 37(4), 200–207

Det ska sägas att läraryrket från början är högt respekterat och välbetalt i Sydkorea. Även om klasserna generellt sett är påtagligt större än de svenska,⁵³ så anses yrket vara mycket attraktivt och lockar till sig många av de bästa studenterna. Antalet undervisningstimmar för lärare är påtagligt under genomsnittet, vilket gör att lärarnas arbetsmiljö anses vara god då de får gott om tid till att exempelvis förbereda och utvärdera lektioner. Läraryrket har även historiskt ansetts vara mycket respekterat i det sydkoreanska samhället.⁵⁴

Sammanfattningsvis visar det sydkoreanska exemplet på vilka ansträngningar som krävs för att lyckas med rekryteringen av lärare till socialt utsatta och geografiskt avlägsna skolor. Genom att kombinera en för svenska förhållanden hård styrning av lärarnas skolplaceringar genom rotationsprincipen med en palett av åtgärder som skapar incitament för lärare att söka sig till dessa skolor har man lyckats få de bästa lärarna till de tuffaste skolorna.

Michaela Community School – skolan där Oxbridge-lärare undervisar förortsbarnen

I den mångkulturella och fattiga stadsdelen Brent i nordvästra London finns sedan några år tillbaka en skola som i brittisk media har kommit att kallas för ”Storbritanniens striktaste skola”. Skolan, som heter Michaela Community School (MCS), fick sitt namn som en hyllning till grundarens tidigare lärarkollega som tragiskt hade gått bort. Katharine Birbalsingh, som grundade skolan, namngav den efter en tidigare lärarkollega som gått bort. Katharine ville hylla Michaela, då hon genomgående stod emot pedagogiska modenycker och hade en väldigt traditionell syn på lärarrollen.

Efter en kamp mot såväl politiker, fackförbund som friskolemotståndare fick hon till slut igång skolverksamheten. Skolan arbetar tydligt med disciplin, traditionell katederundervisning och en tro på att alla elever kan ta sig långt. Ungefär 40 procent av eleverna får sina skolmåltider finansierade av staten, något som enbart viljas de elever vars föräldrar har det tufft ekonomiskt. De flesta eleverna på skolan kommer från socioekonomiskt svaga hem med utlandsfödda föräldrar. Skolan ligger i ett område där det inte är ovanligt med knivdåd – även bland ungdomar.⁵⁵

MCS har tagit konceptet med disciplin ett steg längre. Som en elev jag pratade med vittnade om: ”Här på MCS är det i princip omöjligt att inte få kvarsittning”. Skolan arbetar även med belöningssystem, där de elever med absolut bäst uppförande får så kallade *badges* som de kan fästa på sina kavajer, vilka de bär varje dag som en del av sina skoluniformer. När eleverna rör sig mellan lektioner i korridoren ska de hålla sig på en viss sida för att undvika krockar, och de måste vara tysta.

Det som gör MCS intressant utifrån ett lärarrekruteringsperspektiv är att Katharine Birbalsingh, som själv tagit examen från Oxfords universitet, lyckats rekrytera lärare som samtliga har examina från de mest prestigefulla universiteterna i Storbritannien. Katharine själv uppger att de lyckas med det för att de är så uttalat för den traditionella lärarrollen där ämneskunskap alltid sätts i första rummet och där lärare kan fokusera helt på undervisningen då disciplinen är så tydlig och lärarna inte förväntas agera sociala coacher åt eleverna.

⁵³ I Sydkorea går det i genomsnitt 28,4 elever per grundskoleklass, vilket kan jämföras med 21 elever per klass i Sverige.

⁵⁴ Sorensen, C. W. (1994). Success and education in South Korea. *Comparative Education Review*, 38, 10–35.

⁵⁵ Undertecknad besökte Michaela Community School unders mars månad år 2019. De uppgifter och iakttagelserna om skolan i fråga som framgår i den här rapporten är således baserade på mina personliga erfarenheter av besöket, som utöver lektionsvisiter även involverade intervjuer med skolpersonal, elever, lärare och skolans grundare Katharine Birbalsingh.

Disciplinen på MCS är centralstyrd på så sätt att ordningsreglerna, som både är omfattande och tuffa, gäller för hela skolan – alltså även utanför klassrummen – och konsekvenserna, som exempelvis kvarsittning, administreras och följs upp av annan skolpersonal. När jag talade med en av eleverna, en ung flicka i årskurs fem, sa hon att det hon gillade med skolan var att alla var så engagerade i klassrummet: ”Alla vågar räkna upp handen under lektionerna här, för att man vet att även om man råkar säga fel svar så är det ingen som skrattar. Skulle någon göra det så skulle hen få kvarsittning”.

En annan aspekt som Katharine lyfte fram som viktig för att göra skolan attraktiv för akademiker, som annars hade kunnat välja mycket välbetalda karriärer inom det privata näringslivet, är att de alltid utvärderar alla initiativ utefter hur de påverkar lärarnas arbetsbörda. Om en lärare kommer med ett förslag om att börja göra X, som i sig mycket väl kan vara en bra förändring för eleverna, så frågar ledningen sig: ”Hur kommer detta att påverka lärarnas arbetsbelastning?”. Förvånansvärt ofta kommer de fram till att förslagen är bra, men om de riskerar att öka lärarnas arbetsbelastning så kommer det att drabba undervisningens kvalitet då mindre tid finns över för exempelvis lektionsförberedelser.

Ovan har jag lyft några faktorer som grundaren av skolan själv valde att nämna när jag frågade henne om vad hon anser vara viktigt för att göra skolan till en attraktiv arbetsgivare. Om man hade frågat alla lärare varför de sökte sig just till MCS är sannolikheten stor att man hade fått andra svar, men det är samtidigt värt att beakta det grundaren själv lyfter fram. Ämneskunniga akademiker, som är nyfikna på läraryrket, tycks lockas av möjligheten att kunna göra ett bra jobb som lärare – såvida det finns mycket goda förutsättningar för disciplin och förmedlingspedagogik. MCS är med andra ord ett konkret exempel på vad ”intressant pedagogisk miljö” möjligtvis kan betyda i praktiken.

Summering

Det sägs ofta att mer pengar inte löser skolans problem. Det är, enligt mig, en förenkling som används alltför svepande för att avfärda skolor som efterfrågar höjda resursanslag. Satsningar, eller för den sakens skull även förändringar, tenderar nämligen att kosta pengar. Då politiker sällan vill att skolan ska prioritera bort någonting, får satsningar som genomförs utan resurstillskott i praktiken betydelsen att ett underskott uppstår någon annanstans.

Samtidigt visar internationella exempel att stora resurstillskott som går till utsatta skolor inte nödvändigtvis behöver vara en universallösning. Som framgår av det amerikanska exemplet kan det i värsta fall till och med göra så att skolor levererar sämre resultat. Och resurstillskott i form av satsningar på karriärtjänster för lärare i utsatta skolor, som vi har provat i Sverige, tycks inte heller det göra någon märkbar skillnad vad beträffar ojämn fördelning av lärarkompetens.

Framgångsexemplet Sydkorea visar hur det krävs en palett av åtgärder för att lyckas bryta den internationella trenden med en dålig fördelning av lärarkompetens mellan skolor med ett privilegierat respektive icke-privilegierat elevunderlag. Det ger upphov till optimism att man med lönesatsningar, mindre klasser, minskad undervisningstid och garanterad fortbildning kan skapa förutsättningar som gör att kompetenta lärare hamnar på mer utsatta skolor. Samtidigt finns en mycket starkare centralstyrning av lärarna i Sydkorea, och det kan upplevas som alltför avlägset att införa ett liknande system i en svensk kontext – inte minst med tanke på hur det närmast förutsätts i Sydkorea att man har arbetat på särskilda skolor för att kunna beaktas vid tillsättningar av tjänster högre upp i hierarkin.

I den granskning av skolor i socialt utsatta områden som Dagens Samhälle genomförde intervjuas Magnus Duvnäs, som är rektor på Husbygårdsskolan i Stockholm. Han berättar att de tidigare hade svårt att rekrytera behöriga lärare, men att det skett en förbättring på senare tid. Duvnäs menar att en anledning till att få lärare söker sig till skolor i socialt utsatta områden är att det finns en bild av att det är tungt att jobba på skolor i dessa områden, samt att bilden av skolor i socialt utsatta områden är ”onödigt dyster”, vilket i sin tur leder till att ”många lärare tror att de blir tvungna att göra ett stort socialt arbete, men vi vägrar gå med på att skolan ska vara en förlängd socialtjänst. Vi arbetar med att förmedla kunskap”.⁵⁶

Exemplet med Michaela Community School visar att man även inom ett system, i detta fall det brittiska skolsystemet, med förändrade arbetsätt och utan statliga resurstillskott kan lyckas rekrytera mycket välmeriterade akademiker från såväl akademien som näringslivet till att undervisa elever i ett av Londons socialt mest utsatta områden. Det bör man ta lärdom av.

⁵⁶ Granestand, Cecilia och Halth, Gustav. Utsatta skolor får nobben. *Dagens Samhälle*. 2018-11-01

Avslutning

På många sätt har rekryteringen och träningen av samt stödet till lärarkåren förändrats drastiskt under de senaste decennierna. Nu, en bit in på 2000-talet, är det tydligt att läraryrket – som länge har setts som såväl eftertraktat som respekterat i många västerländska länder – har förlorat sin attraktivitet. Man kan sammanfatta det krasst med att det inte är lärare som är den mest välbetalda och högutbildade akademikern i byn.

I vissa länder anses fortfarande yrket vara attraktivt, men på det stora hela – och speciellt i Sverige – har förändrade och i många fall försämrade villkor givit upphov till en påtaglig lärarbrist. Det är på sin plats att påpeka att situationen inte enbart har uppkommit på grund av försämringar för lärare. Framväxten av alternativa utbildningsvägar och öppnandet för fler att studera på universitet och högskolor har helt enkelt bidragit till att lärarutbildningen inte längre är det självklara alternativ för många som det var förr i tiden.

Den skeva och antagligen kontraproduktiva fördelningen av lärarkompetens som finns i det svenska skolsystemet kan vid en första anblick betraktas som något som är här för att stanna. Det är bara sant såvida inte kraftfulla åtgärder vidtas. Som jag har visat i den här rapporten finns det sannerligen goda skäl att anta att de förslag som hitintills har presenterats i den skolpolitiska debatten för att få bukt med bristen på kompetenta lärare i socialt utsatta och geografiskt avlägsna skolor – och i vissa fall redan har implementerats av styrande politiker – är långt ifrån tillräckliga.

Varken fler karriärtjänster eller allmänna resurstillskott kommer att i sig leda till en märkbar förbättring. Det har hävdats att lösningen ligger i en mer kompensatorisk resurstilldelningsmodell för skolor. Det kan visserligen vara bra, men få tycks känna till att Skolverkets analyser har visat att när det gäller ekonomiska resurser till skolor så har de till och med blivit mer kompenserande över tid till förmån för skolor med en mindre gynnsam socioekonomisk sammansättning.⁵⁷

Initiativ som Teach for Sweden, vilket är ett program som rekryterar ämneskunniga akademiker och fortbildar dem för att senare låta dem arbeta på utsatta skolor, är lovvärda. Men med tanke på programmets begränsade omfattning (trots en kraftig expansion på senare tid examinerades endast 61 lärare från Teach for Sweden under 2018) och förhållandevis höga kostnader per examinerad lärare finns det heller inte anledning att tro att det ens är i närheten av att ge ett tillfredsställande resultat vad gäller rekryteringen av kunniga och välutbildade lärare till skolor med ett socialt utsatt elevunderlag.

Vad ska då göras? För mig är det uppenbart att det kommer att krävas ett omfattande reformpaket med en palett av åtgärder som samtliga syftar till att öka attraktiviteten för lärare att självmant söka sig till socialt utsatta skolor. Det kommer att krävas satsningar som innebär kostnader, men även förändringar som öppnar upp för att skolor ska få möjlighet att anpassa sin verksamhet utefter rådande förhållanden i en högre utsträckning än vad som är möjligt inom dagens ramverk.

⁵⁷ Skolverket (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid*. Rapport 374. Stockholm: Skolverket. s. 77

Vikten av skolledarskap

Vad som är tydligt är att mycket få aktörer påtalat behovet av ett bra ledarskap ute på skolor. Som tidigare nämnts var det egentligen endast SKL som tydligt efterfrågade förändringar av hur skolor arbetar internt. Men exakt hur det skulle gå till besvarades inte. Att rektorns ledarskap har stor betydelse finner även stöd i litteraturen. I rapporten *Rektors betydelse för skola, elever och lärare* (IFAU, 2012) fann forskarna att rektorn inte bara har betydelse för elevers studieprestationer – utan även för vilka lärare som arbetar på skolan och vilken arbetsmiljö i termer av personalomsättning och långtids-sjukskrivningar de har.

Miljonfrågan är vad som kännetecknar en skicklig rektor. Forskarna fann visserligen några kopplingar, exempelvis mellan rektorernas utbildningsnivå och elevernas skolresultat. Rektorer som själva är ämneslärare och har längre eftergymnasial utbildning tycks ha ett positivt inflytande på slutbetygen och andelen godkända elever. Däremot fann de inget samband mellan rektorernas personliga egenskaper, som exempelvis kön, IQ eller ledarskapsförmåga, och elevernas studieprestationer.

De statistiskt säkerställda kopplingar mellan utfall som belyser rektorns betydelse för personalfrågor och arbetsmiljö var såpass få att forskarna inte kunde dra några slutsatser på ett meningsfullt sätt. De skriver att ”det är med andra ord svårt att identifiera en bra skolledare på basis av observerbara egenskaper eller utbildnings- och professionell bakgrund”, då med undantaget att rektorers utbildningsbakgrund i viss utsträckning är relaterad till elevers studieprestationer.⁵⁸

En omfattande forskningsstudie, som involverade 1 800 skolor, fann en stark koppling mellan skolors styrnings- och ledningskvalitet och elevernas resultat. Forskarna fann även att styrning och ledning uppvisar ett starkare samband med elevresultat än exempelvis skolkonkurrens och klasstorlek. Intressant nog fann de även att styrningen fungerar bättre på fristående skolor, då de i större utsträckning har en långsiktig, väl kommunicerad strategi för skolan samt i högre grad hålls ansvariga för elevernas prestationer av skolornas huvudmän.⁵⁹

En personlig reflektion är att ett gott ledarskap präglas av tydlighet och en principfasthet att följa en pedagogisk vision. När en skola har en uttalad pedagogisk idé som ska prägla hela skolverksamheten skapar det tydlighet för alla involverade – elever, föräldrar, lärare och övrig skolpersonal. Som ett exempel kan Internationella Engelska Skolan nämnas. Ända sedan starten år 1993 har skolorna arbetat utefter ledord som ska prägla hela verksamheten. Ett exempel på ett sådant ledord är ”En trygg och ordnad skolmiljö i vilken lärare kan undervisa och elever lära”.⁶⁰ Många skolor må ha liknande ledord, men det är sannolikt få skolor som aktivt följer upp och utvärderar hur de efterlevs i praktiken. Inom Internationella Engelska Skolan utvärderas skolledningen kontinuerligt av såväl lärare som föräldrar med konkreta frågor kopplade till ledorden.

Genom att ha ledord och uppsatta mål skapas en samhörighet i lärarkollegiet. Som lärare är det tydligt vad man arbetar gentemot och vad som förväntas av en. Uppstår problem eller situationer som medför att ledorden inte kan efterlevas kan man känna sig trygg med att man har rektorns stöd i ryggen för att bemöta problemen. Det skapar även tydlighet för lärarna, då de vet vad de bedöms utefter. Risken för att man ska känna sig godtyckligt behandlad, exempelvis vid lönesättning, minskar således.

⁵⁸ Böhlmark, A., Grönqvist, E., & Vlachos, J. (2012). *Rektors betydelse för skola, elever och lärare*. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU). s. 17

⁵⁹ Bloom, N., Lemos, R., Sadun, R., & Van Reenen, J. (2015). Does management matter in schools?. *The Economic Journal*, 125(584), 647–674.

⁶⁰ Internationella Engelska Skolan. Vad vi står för. (u.å). engelska.se

Policyrekommendationer för att bryta den ojämna fördelningen av lärarkompetens

Nedan listar jag mina policyrekommendationer. Det ska påpekas att inget av dessa enskilda förslag kommer att vara tillräckligt i sig – ett samlat grepp behövs med flera reformer.

- *Inför en lärare för alla elever-satsning.* De åtgärder för att rekrytera lärare till skolor i socialt utsatta områden eller till glesbygdsorter som hitintills har prövats i det svenska skolsystemet har inte fungerat tillfredsställande. För att en huvudman ska få ta del av det ekonomiska tillskottet som *lärare för alla elever-satsningen* ska medföra, så måste de samtidigt förändra skolverksamheten på det sätt som visat sig framgångsrikt i Syd-korea. Det bör ske genom att en kravlista upprättas med bland annat minskade klassstorlekar, minskad undervisningstid samt garanterad tid till lektionsförberedelser som motsvarar undervisningstiden eller mer. Det viktiga är att alla åtgärder som specificeras måste uppfyllas för att en skolenhet ska kvalificera sig för det ekonomiska tillskottet. På så sätt förhindras oseriösa aktörer från att missbruka satsningen.
- *Återupprätta specialläraren.* Särskilda behov kräver särskilda lärare. Elever med exempelvis inlärningssvårigheter eller neuropsykiatriska diagnoser som kräver mer individualiserad undervisning måste i högre utsträckning få tillgång till speciallärare. Den rådande inkluderingsnormen som råder i svensk skola, vilket i praktiken innebär att elever med särskilda behov integreras i vanliga klasser utan att adekvat stöd sätts in, får dessvärre ofta följden att eleverna inte får den hjälp de behöver. Inkluderingen riskerar även leda till att lärare känner att de misslyckas med sitt uppdrag, då de omöjligt kan anpassa och individualisera undervisningen på ett sådant sätt som krävs. Mindre och specialiserade undervisningsgrupper har visat sig vara bättre för elever med särskilda behov.⁶¹ Ju fler elever med beteendeproblem som en lärare har att hantera i klassrummet, desto högre är sannolikheten att läraren väljer att lämna läraryrket.⁶² Speciallärare, som undervisar elever, måste helt enkelt prioriteras före specialpedagoger, som arbetar med att utveckla den specialpedagogiska kompetensen hos klassrumslärarna.
- *Koppla socialt utsatta skolor till lärarutbildningarna.* I dag har flera lärosäten med lärarutbildningar kopplingar till så kallade övningsskolor. Det har skett genom en femårig försöksverksamhet som regeringen beslutade om under 2014. En utvärdering från Universitetskanslerämbetet fann att försöken med övningsskolor bidrog till en högre grad av erfarenhetsutbyte och kollegialt lärande på de deltagande skolenheterna.⁶³ Det vore rimligt att säkerställa att alla blivande lärare under sin tid på utbildningen får kännedom och kunskap om hur det är att arbeta på en socialt utsatt skola. Det hade även kunnat innebära att dessa skolor får tillskott vad gäller kompetens i utbyte mellan lärosätena och skolorna, men även ökade möjligheter till att rekrytera nya lärare, då lärarstudenter som har erfarenhet från dessa skolor möjligtvis inser potentialen i att arbeta i en sådan miljö. Om inte annat kan det bidra till att bryta fördomar om hur det är att arbeta som lärare på skolor som i media ofta framstår som omöjliga arbetsplatser.

⁶¹ Fuchs, L. S., Fuchs, D., Compton, D. L., Wehby, J., Schumacher, R. F., Gersten, R., & Jordan, N. C. (2015). Inclusion versus specialized intervention for very-low-performing students: What does access mean in an era of academic challenge?. *Exceptional Children*, 81(2), 134–157.

⁶² Gilmour, Allison. Has inclusion gone too far? *Education Next*. Volym 18, nr 4, hösten 2018.

⁶³ Universitetskanslerämbetet. (2017). *Uppföljning och utvärdering av försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskolläraryrkesutbildningar*. Rapport 2017:13. Stockholm: Universitetskanslerämbetet. s. 7

- *Skapa ekonomiska drivkrafter för rörlighet.* Många av de större kommunerna är huvudmän för ett omfattande antal skolenheter. Dessa skolor är i sin tur lokaliserade i olika delar av kommunen. Med tanke på att elever generellt tenderar att gå på de skolor som finns i närheten av där de bor kommer det alltid att finnas skillnader i elevunderlaget mellan olika skolenheter. En del skolor i utanförskapsområden kommer att ha en hög andel socioekonomiskt svaga elever. Med tanke på fördelningen av lärarkompetens borde ett program med ekonomiska incitament för lärare att söka sig till olika typer av skolenheter utredas. Ett sådant program bör bygga på frivillighet, men innebära markanta ekonomiska eller akademiska fördelar för dem som ingår i det. Konkret hade ett sådant program kunnat innebära att en lärare som söker sig till en socialt utsatt skola får möjlighet att exempelvis studera relevanta akademiska kurser med 80 procent av lönen under ett års tid efter att ha tillbringat tre år på en socialt utsatt skolenhet, alternativt återgå till sin före detta skolenhet med ett lönepåslag på 20 procent under ett års tid efter tre år på den socialt utsatta skolan. Liknande program med ekonomiska drivkrafter kan även involvera rektorer, som vid deltagande exempelvis hade kunnat få extra lönepåslag och goda meriter för att söka sig till högre chefspositioner inom förvaltningen.
- *Stärk disciplinen i socialt utsatta områden.* En möjlig anledning till att lärare väljer bort att arbeta på skolor i socialt utsatta områden är att de möjligtvis ser arbetsmiljön som sämre där. Det i sig är inte konstigt med tanke på att analyser av Skolinspektionens skolbeslut har visat på att det finns skolor i utsatta områden som kännetecknas av påtagliga problem med skolmiljön. Detta har även uppmärksammats av Lärarnas Riksförbund, vars ordförande menade att det på ett stort antal skolor råder en "... kaosartad skolmiljö med bråk, kränkningar, bristande studiero, vandalisering och otrygghet".⁶⁴ Detta kräver insatser från nationell nivå. Skollagen bör omedelbart ses över för att stärka lärarnas mandat att upprätthålla studieron i klassrummen. Möjligheten för skolor att stänga av elever temporärt utvidgas markant. Föräldrarnas möjligheter att överklaga avstängningsbeslut begränsas. Även möjlighet till permanenta avstängningar bör införas. Skolledaren måste få lagstadgad skyldighet att upprätta ordningsregler och en specificerad konsekvens-trappa som även skolledaren måste säkerställa att den efterföljs. Skrivningarna om kränkningar i skollagen måste även revideras så att det inte åligger huvudmannen en skyldighet att bevisa att en kränkning *inte* har förekommit, då detta sätter lärare i ett juridiskt underläge redan på förhand.
- *Öka skolenheters möjlighet till autonomi.* De aktörer som driver skolor i utsatta områden eller på landsbygden, oavsett om de är kommunala eller fristående, bör få ökade möjligheter att utvidga sin autonomi. Det är bra att det finns regleringar, styrdokument och lagar som alla skolor ska följa. Samtidigt finns det skolor som förväntas utbilda ett tufft elevunderlag i socialt utsatta områden i tider av extrem lärarbrist. Skolor som arbetar under sådana omständigheter måste kunna få ansöka om dispens från vissa regleringar. Om exempelvis en socialt utsatt skola inte kan rekrytera en lärare i hemkunskap, men har tillgång till svensklärare, borde denna skola kunna ansöka om att ersätta hemkunskapsundervisningen med svenskundervisning. På sikt kan det självfallet även ha andra positiva effekter. Om en skolenhet prioriterar ett kärnämne som svenska och det leder till att elevernas läs- och skrivförmåga förbättras, är det möjligt att det kan ha en rekryterande effekt för andra ämnen, då det underlättar för alla lärare att bedriva undervisning i alla ämnen. På liknande sätt bör en skola med påfallande ordningsproblem kunna få dispens från skollagens krav på att eleverna ska få vara med och utarbeta ordningsreglerna.

⁶⁴ Fahlén, Åsa. Lärare slår larm om kaos i förortsskolorna. *Aftonbladet*. 2017-11-04

- *Inför en försöksverksamhet med statliga akademier.* Med tanke på de problem som många skolor står inför i dag är det inte förvånande att problemen med det kommunala huvudmannskapet diskuteras. Huruvida staten hade varit en bättre huvudman för den svenska skolan är en fråga som debatterats länge. Även om många aktörer och politiska aktörer är för, så finns det samtidigt de som är skeptiska alternativt negativt inställda till ett förstatligande. Samtidigt är sannolikt de flesta överens om att många kommuner inte klarar av att driva skolor med hög kvalitet i glesbygdsområden eller i socialt utsatta områden. En försöksverksamhet i vilken staten går in och övertar huvudmannskapet för grund- och gymnasieskolor i dessa områden hade kunnat bidra med ett kunskapsunderlag inför ett eventuellt nationellt förstatligande av alla kommunala skolor – men även direkta förändringar för de skolor som ingår i försöksverksamheten. Dessa förändringar hade kunnat medföra förbättrade förutsättningar med omedelbar verkan, exempelvis genom införandet av en finansieringsmodell som bygger på direkta anslag i stället för skolpeng. Det motverkar kraftigt förändrade förutsättningar för skolornas ekonomi vid eventuella fluktuationer i elevunderlaget, samt möjliggör för skolor att finnas kvar i områden där kommunala huvudmän inte ser det som ekonomiskt gångbart, exempelvis på grund av avfolkningsproblem eller en minskad andel förvärvsarbetare. En sådan här försöksverksamhet hade samtidigt kunnat följas av forskargrupper, så att en framtida politisk debatt om skolans huvudmannskap hade kunnat föras på en mer forskningsbaserad grund.

En sådan modell kan också inbegripa att fristående aktörer eller kommuner med framgångsrik skolverksamhet får i uppdrag att, under en viss period, driva en skola för att stärka resultaten. I USA har exempelvis forskare funnit att fristående skolor som anammat det så kallade *No excuses*-konceptet (en pedagogisk praktik som involverar bland annat strikt disciplin, ökad undervisningstid och höga förväntningar) inte bara ger upphov till markant förbättrade kunskapsresultat och i princip eliminerar kunskapsklyftan mellan privilegierade och icke-privilegierade elever. Det har även visat sig vara effektivt i sig när dessa skolverksamheter expanderar eller öppnar nya skolenheter i andra områden. Studien fann vidare att konceptets framgång inte är beroende av ett särskilt elevunderlag.⁶⁵

- *Se över behörighetsreglerna.* Dessvärre behöver svensk skola alla lärare den kan få. Som framkommer i den här rapporten tyder i princip allt på att skolor i socialt utsatta områden har ännu svårare att rekrytera legitimerade och utbildade lärare. Samtidigt visar initiativ som Teach for Sweden att det finns duktiga akademiker som faktiskt vill arbeta som lärare i socialt utsatta områden. Att det är ett högst begränsat antal deltagare i Teach for Sweden-programmet kan möjligtvis förklaras av utbildningstiden. Även om deltagarna redan besitter den akademiska ämnesutbildningen som behövs för att undervisa i exempelvis gymnasieskolan, måste de fortfarande läsa in de 90 högskolepoäng av kompletterande pedagogisk utbildning som krävs för att bli behörig lärare i det svenska skolsystemet. Utan att lägga någon värdering i den utbildningen kan man inte annat än konstatera att systemet är skapat för en annan värld, där det finns gott om lärare och där skolsystemet är likvärdigt över hela landet. Situationen för den svenska skolan kunde inte se mer annorlunda ut. Det aktualiserar inte bara behovet av att behörighetsreglerna ses över, det krävs rent av akut. Det förefaller orimligt att en disputerad historiker enligt regelverket inte anses vara kompetent att undervisa sjätteklassare i historia, samtidigt som en lärare i mellanstadiet anses vara kompetent för undervisning i historia om vederbörande endast har 7,5 högskolepoäng i ämnet.⁶⁶ Kravet på pedagogisk utbildning bör se som ett strävansmål, inte ett absolut krav för att kunna få en tillsvidare tjänst som lärare i den svenska skolan.

⁶⁵ Cohodes, S., Setren, E., & Walters, C. R. (2016). Can Successful Schools Replicate? Scaling Up Boston's Charter School Sector. *School Effectiveness and Inequality Initiative Working Paper*.

⁶⁶ Skolverket. (2013). *Tabell över poänggränser för utökad behörighet*. Stockholm: Statens skolverk.

Referenser

Artiklar och webbsidor

Axén Olin, Kristina. Höj lönerna för lärare i utsatta områden! *Dagens Samhälle*. 2019-03-06

Caitlin, Emma. Here's why \$7 billion didn't help America's worst schools. *Politico*. 2015-03-11

Chang, Alvin. The data proves that school segregation is getting worse. *Vox*. 2018-03-05

Fahlén, Åsa. Lärare slår larm om kaos i förortsskolorna. *Aftonbladet*. 2017-11-04

Fahlén, Åsa och Strömberg, Marcus. Skolvalsreformen bör ses över. *Dagens Industri*. 2019-03-17

Gilmour, Allison. Has inclusion gone too far? *Education Next*. Volym 18, nr 4, hösten 2018.

Granestand, Cecilia och Halth, Gustav. Utsatta skolor får nobben. *Dagens Samhälle*. 2018-11-01

Helte, Stefan. Tusenlappar lockar lärare till landsbygden. *Lärarnas tidning*. 2017-08-15

Holmström, Lotta. Extra förstelärare i utsatta områden. *Lärarnas tidning*. 2014-05-19

Internationella Engelska Skolan. Vad vi står för. (.u.å). engelska.se

Fernstedt, Nora. Extra pengar ska locka lärare till landsbygden. *SR P4 Kronoberg*. 2017-06-25

Jaara Åstrand, Johanna. Ny varningssignal: Lärarbristen fortsätter öka. *Läraryförbundet*. 2019-03-12

Lagerlöf, Ingvar. Lärare flyr skolor i utsatta områden. *Lärarnas Tidning*. 2015-12-09

Lindgren, Karin. Skolor i glesbygd klarar inte kraven. *Lärarnas tidning*. 2011-09-21

Läraryförbundet. Fem förslag för att hejda lärarbristen. *Läraryförbundet*. 2018-03-15

Ohlin, Jonas och Elliot, Katia. Så vill partierna locka fler lärare till landsbygden. *SVT Nyheter*. 2018-03-12

Ohlin, Jonas, Elliot, Katia och Bengtsson, Helena. Få behöriga lärare på landsbygden. *SVT Nyheter*. 2018-03-12

Sandström, Stina. Svårt att locka lärare till landsbygden. *SVT Nyheter*. 2018-10-15

Skolvärlden. Skolexperten: "Vårt skolsystem ökar segregationen". *Skolvärlden*. 2018-11-08

Socialdemokraterna. (2018). Utkast till sakpolitik överenskommelse mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet de gröna.

Svensson, Anna H. och Holm, Kerstin. Regeringen: Lagstifta för minskad segregation i skolan. *SVT Nyheter*. 2017-10-29

Tankesmedjan Balans. Statsbidrag blir besparingar – några exempel från landets kommuner. *Tankesmedjan Balans*. 2019-02-28

TT. Partiernas åsikter om skolvalet går isär. *Aftonbladet*. 2018-06-04

Wendle, Joel. Mer pengar till utsatta skolor. *Ekot*. 2017-04-13

Vetenskapliga studier och tidskriftartiklar

Andersson, C. (2007). *Lärartäthet, lärarkvalitet och arbetsmarknaden för lärare*. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU)

Bertilsson, Emil. Skollärare: Rekrytering till utbildning och yrke 1977–2009 (Acta Universitatis Upsaliensis 2014).

Bloom, N., Lemos, R., Sadun, R., & Van Reenen, J. (2015). Does management matter in schools?. *The Economic Journal*, 125(584), 647–674.

Böhlmark, A., Grönqvist, E., & Vlachos, J. (2012). *Rektors betydelse för skola, elever och lärare*. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).

Böhlmark, A., & Holmlund, H. (2011). *20 år med förändringar i skolan: Vad har hänt med likvärdigheten?*. SNS förlag.

Cohodes, S., Setren, E., & Walters, C. R. (2016). Can Successful Schools Replicate? Scaling Up Boston's Charter School Sector. *School Effectiveness and Inequality Initiative Working Paper*.

Dragoset, L., Thomas, J., Herrmann, M., Deke, J., James-Burdumy, S., Graczewski, C., ... & Giffin, J. (2017). School Improvement Grants: Implementation and Effectiveness. NCEE 2017-4013. *National Center for Education Evaluation and Regional Assistance*.

Fuchs, L. S., Fuchs, D., Compton, D. L., Wehby, J., Schumacher, R. F., Gersten, R., & Jordan, N. C. (2015). Inclusion versus specialized intervention for very-low-performing students: What does access mean in an era of academic challenge?. *Exceptional Children*, 81(2), 134–157.

Hansson, Å., & Gustafsson, J. E. (2016). Pedagogisk segregation: Lärarkompetens i den svenska grundskolan ur ett likvärdighetsperspektiv. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 21(1–2), 56–78.

Hanushek, Eric A. (2011). Valuing teachers: how much is a good teachers worth?. *Education next*, 11(3), 40–46.

Hanushek, Eric A., Piopiunik, Marc och Wiederhold, Simon. (2019) Do Smarter Teachers Make Smarter Students? *Education next*, 19(2)

Hanushek, Eric A., Peterson, Paul E., Talpey, Laura M. och Woessmann, Ludger. (2019) The Achievement Gap Fails to Close. *Education Next*, 19(3)

Hedges, L. V., & Nowell, A. (1998). Group differences in mental test scores: Mean differences variability, and talent. *The Black-White Test Score Gap, Washington, DC: Brookings Institution*

Kang, N. H., & Hong, M. (2008). Achieving excellence in teacher workforce and equity in learning opportunities in South Korea. *Educational Researcher*, 37(4), 200–207

Reardon, S. F. (2011). The widening academic achievement gap between the rich and the poor: New evidence and possible explanations. *Whither opportunity*, 91–116.

Scalfani, S. (2011). Recruiting, training and supporting a 21st Century teaching profession. *Chartwell Education Group*.

Scalfani, S., & Tucker, M. S. (2006). Teacher and principal compensation: An international review. Center for American Progress.

Yang, Kajsa (2003). Measuring socioeconomic status and its effects at individual and collective levels: A cross-country comparison. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis

Rapporter

Center for Education and Civil Rights. (2017). *Southern Schools – More Than a Half-Century After the Civil Rights Revolution*. Los Angeles: University of California.

OECD. (2005). *Teachers matter: Attracting, developing and retaining effective teachers*. Paris: OECD Publishing

OECD. (2019). *OECD Economic Surveys – Sweden overview*. Paris: OECD Publishing

Skolverket (2009). *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Statens skolverk.

Skolverket (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid*. Rapport 374. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2013). *Tabell över poänggränser för utökad behörighet*. Stockholm: Statens skolverk

Skolverket (2013). *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Stockholm: Statens skolverk.

Skolverket. (2017). *Lärarprognos 2017*. Stockholm: Statens skolverk.

Skolverket. (2019). *Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2018/2019*. Stockholm: Skolverket.

SCB. (2017). *Trender och prognoser 2017*.

SCB (2017) *Sveriges framtida befolkning 2017–2060*. Statistiska meddelanden BE 18 SM 1701.

Universitetskanslerämbetet. (2017). *Uppföljning och utvärdering av försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarytbildningar*. Rapport 2017:13. Stockholm: Universitetskanslerämbetet

www.svensktnaringsliv.se

Storgatan 19, 114 82 Stockholm

Telefon 08-553 430 00